

Könyvtárközi kölcsönzési konzultatív tanácskozás az OSZK-ban 1999. január 12-én

Mivel az utolsó összejevetelünk óta több mint két év telt el, igen sok aktuális kérdés merült föl, emellett igen fontosnak tartjuk, hogy a szolgáltatást intéző kollégák személyes kapcsolatai erősödjenek.

1. 1998-ra vonatkozó statisztikai adatok

1998-ban kb. 10 000 kérés érkezett hozzánk, ennek 37%-a Budapestről, 57%-a vidékről, 6%-a külföldről.

Belföldre továbbítottunk, illetve visszaküldtünk csaknem 4000, külföldre pedig majdnem 7000 kérést. A külföldre küldött kérések nyomán az országba csaknem 4000 dokumentum érkezett be. A külföldi szolgáltatók közül kiemelkedik Németország 1945 dokumentummal, így 50,26%-kal első helyen áll külföldi szolgáltató partnereink között.

Második Nagy-Britannia, a BLDS (British Library Document Supply Centre, Boston Spa) 915 dokumentummal és 23,64%-kal. A harmadik az USA, azaz az OCLC (Online Computer Library Center) könyvtárak 294 dokumentummal, ami 7,6%-ot képvisel. Jelentős partnerünknek mondhatjuk még Hollandiát, Svájcot és Svédországot.

A külföldi kérők közül ugyancsak Németország áll az első helyen. A küldött dokumentumok több mint 20%-a (122 dokumentum) ment Németországba. Második helyen áll Ausztria 60 dokumentummal, 9,1%-kal, majd Olaszország 49 dokumentummal és 7,43%-kal. Jelentős érdeklődést tanúsít irántunk Csehország, Franciaország, Szlovákia és az Egyesült Államok is.

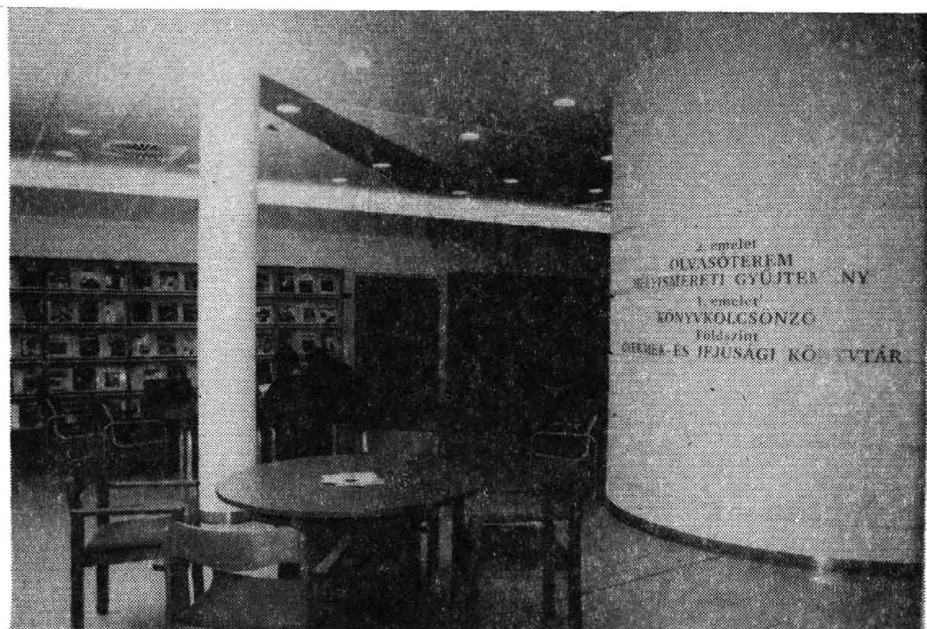
1998-ban összesen 659 dokumentumot szolgáltatunk külföldre.

2. Események, történések, tendenciák 1996–1998 között

a) Kérésazonosítás, kéréstovábbítás, dokumentumtovábbítás

1996-ban, amikor utoljára találkoztunk, még csak a kezdetén tartottunk annak az útnak, amelynek most jelentős állomásához érkezünk.

Akkor az OCLC volt az egyetlen online hozzáférési lehetőségünk, ma azt mondhatjuk, hogy munkánknak talán „a legegyszerűbb” része a dokumentumadatok ellenőrzése. A bibliográfiai és lelőhelyadatokat tartalmazó adatbázisokhoz való hálózati hozzáférés szinte korlátlan eszközöket adott a kezünkbe. Pél-

daként újra az OCLC-t említem, amely az amerikai szakirodalomnak szinte ki-
meríthetetlen adatforrása. A szolgáltatók nagy része amerikai felsőoktatási
könyvtár. Újdonság, hogy néhány európai lelőhely is fogad kéréseket.

Az OCLC-szolgáltatás mégis visszaesett a statisztikánkban. 1998 óta ugyanis
már működik a DBI-LINK-ben (a Deutsches Bibliotheksinstitut Berlin által mű-
ködtetett országos osztott katalógusok) a keresés mellett az online megrendelés
is, az OCLC-hez képest lényegesen alacsonyabb költségvonzattal és a kisebb tá-
volság miatt gyorsabb teljesítéssel. A német könyvtárak együttműködési készsége
szuperlatívuszokat érdemel.

1997 óta a BLDSC-nél is online rendelünk. Ők a megszokott kiváló színvo-
nalat nyújtják.

A külföldről érkező kérések jelentős hányada magyarországi dokumentumok-
ra vonatkozik. Általában kétféle dokumentum iránt nyilvánul meg érdeklődés.
A kérések első csoportja a történelmi Magyarországon megjelent dokumentu-
mokra irányul. Németországban, Ausztriában, Csehországban és Szlovákiában
jelentős munka folyik, amelynek célja a bibliográfiai számbavétel és a hiányok
pótlása. Ebben nagy örömmel veszünk részt.

Az érkező kérések másik része a legfrissebb magyar szakirodalomra vonatko-
zik, amely a rendszerváltással kapcsolatos jelenségeket, folyamatokat elemzi.

A Magyarországon megjelent dokumentumok bibliográfiai ellenőrzésének
nagy részét az OSZK katalógusaiban végezzük. Reméljük, hogy az új integrált
rendszer, az AMICUS jelentősen könnyíteni fogja ezt az igen aprólékos, időigé-
nyes munkát. Főképpen a kurrens hazai dokumentumok bibliográfiai és lelő-
hely-adatainak ellenőrzésére jó eredménnyel használjuk a Közelkat-ot.

A számítógépes hozzáférést megelőző időben, amelyet én a közvetett hozzáférés korszakának neveztem el, a könyvtárközi kölcsönzés gondozását a nemzeti dokumentumszolgáltató központok mellett elsősorban a nemzeti könyvtárak vagy a mellettük működő kérés- és dokumentumközvetítő központok végezték. A kérések beérkezése után elvégezték az adatellenőrzést és a lelőhely-azonosítást, és közvetítették a kéréseket. A rendszer általában igen nagy átfutási idővel dolgozott.

A jelenben, amelyet én a korlátozottan közvetlen hozzáférés korszakának nevezek, a közvetítő fölöslegessé vált. Bár a szolgáltatásnak az előbb említett első feltétele, a távoli dokumentum- és a lelőhelyadatokhoz való hozzáférés gyakorlatilag megoldódott, a szolgáltatás feltételrendszerében még komoly megoldatlan elemek vannak. Ennek következménye, hogy összességében a szolgáltatás minőségében nem következett be jelentős javulás. Ennek okait hosszan lehetne sorolni és elemezni. Csak néhány, általam lényegesnek tartott okot szeretnék felsorolni:

A könyvtárak az á.emelkedés miatt egyre kevesebb dokumentumot tudnak beszerezni, egyre kisebb példányszámban. Emiatt csökken az egy dokumentumra vonatkozóan szóba jövő potenciális szolgáltatók és dokumentumok száma, nő a sorbanállás. A személyzeti leépítés miatt egyre kevesebb munkatárs végzi ezt a szolgáltatást, illetve a munkatárs más feladatokat is ellát. A szolgáltatás lebonyolításának pénzügyi bázisa általában bizonytalan, holott a postai díjak egyre emelkednek. Ugyancsak jelentős többletkiadást jelentett a nemzetközi forgalomban az utóbbi idő folyamatos forint-leértékelése.

b) Kérésnyilvántartás

1997-ben még csak kísérletileg, kettős nyilvántartással, 1998 óta viszont már egyedüli nyilvántartásként használjuk kéréskezelő rendszerünket, amelyet az INTEGRA RT zseniális programozója, Balthes Tamás dolgozott ki a mi hathatós segítségünkkel.

A rendszer három részből áll: egy partneryilvántartó részből, egy kérésnyilvántartó részből és egy számlázó részből. Legnagyobb előnye, hogy naprakész nyilvántartást vezet a beérkezett kérésekről, így az érdeklődőknek azonnali tájékoztatást tudunk nyújtani a kérésük állásáról. Sokoldalú visszakeresési lehetőségeket biztosít, kérésszám, kérő és bibliográfiai adatok szerint, de lehetséges a szolgáltató szerinti visszakeresés is. Előnyeit most élvezzük igazán, amikor már a második év kérésadatai vannak benn.

Ez a bevezetés azért volt szükséges, hogy visszakanyarodjam ahhoz a megálapításhoz, miszerint a szolgáltatás átalakítását célzó útunkon jelentős állomáshoz jutottunk.

c) Webes kérérlap

Az OSZK honlapjának tervezésekor igen korán fölmerült az az elképzelés, hogy a szolgáltatások alatt a könyvtárközi kölcsönzésnél egy kérérlapot is elhelyezzenek. Mivel azonban a mi kéréskezelő rendszerünk már korábban létezett, úgy

Beérkezett:.....
Iktatószám:.....

PÁLYÁZATI ŰRLAP
A „KÖNYVTÁRPÁRTOLÓ ÖNKORMÁNYZAT – 1999”
CÍM ELNYERÉSÉHEZ

A pályázó önkormányzat adatai:

név:

székhely:

postacím:

telefon: megye:

számlaszám: adószám:

önkormányzati törzsszám:

társadalombiztosítási törzsszám:

társadalombiztosítási folyószámlaszám:

a pályázaton való részvételről döntő képviselő-testületi határozat száma:

ha társulásban működtek a könyvtárt, kérjük nevezzék meg a társult önkormányzatokat:

.....

A fenntartott könyvtár adatai:

1. alapító okirat szerinti megnevezése:
-
- címe:
- telefonszáma:
- vezetőjének neve:
2. költségvetési szervként való besorolása a 217/1998. (XII.30.) Kormányrendelet alapján (a megfelelőt kérjük aláhúzni):
1. a) teljes jogkörű költségvetési szerv
 - b) részjogkörű költségvetési szerv
 - c) részjogkörű költségvetési egység
 2. a) önállóan gazdálkodó
 - b) részben önállóan gazdálkodó
- Ha a könyvtár részben önállóan gazdálkodó intézmény, kérjük nevezzék meg azt az önállóan gazdálkodó költségvetési szervet, amely ellátja a könyvtárral kapcsolatos pénzügyi-gazdasági feladatokat is:
-

3. A könyvtár technikai felszereltsége (kérjük aláhúzással jelöljék a meglévő eszközöket, a zárójelbe írják be a darabszámot és a kipontozott részre írják be az ezeken kívül meglévő, de fel nem sorolt eszközöket):

telefon (fővonal száma:.....) – fax (.....) – fénymásoló (.....) – rádió (.....) – televízió (.....) – magnetofon (.....) – lemezjátszó (.....) – fülhallgató (.....) – írásvetítő (.....) – írógép (.....) – számítógép (típus és db szerint:) – számítógép perifériái (.....) – gépkocsi (típus és db.) – egyéb:.....

Információs szolgáltatások (Internet, vásárolt, illetve készített adatbázisok elnevezése, száma stb.):

.....

4. A könyvtári szolgáltatással kapcsolatos adatok:

	1995-ben	1998-ban	1999-es tervadatok
Lakosság száma:
A könyvtár költségvetésből biztosított állománygyarapítási kerete:
1 lakosra jutó ráfordítás:
Az állománygyarapítás összege a költségvetésből és az egyéb támogatásokból összesen (ÁFÁ-val):
A könyvtári dokumentumok száma:
Egy lakosra jutó könyvtári dokumentum száma:
Megrendelt periodikum száma:
Beiratkozott olvasók a lakosság %-ában:
A könyvtárhelyiség(ek) alapterülete:
Alapterületi ellátottság (m ² /100 olvasó):
Szakképzett könyvtári szakemberek (könyvtáros, könyvtáros asszisztens, könyvtári informatikus stb.) száma:

5. A könyvtár működési feltételeinek leírása:

(A legutolsó felújítás/beruházás, esetleg épületvásárlás éve, költsége, az ehhez kapott központi támogatás megnevezése, összege, a saját erő összege, a felújítás/beruházás célja, a berendezések, felszerelések állapota stb.)

NYILATKOZAT

Alulírott polgármester* büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy:

- a pályázatban közölt adatok, információk és dokumentumok teljeskörűek, hitelesek és a valóságnak megfelelnek,
- a támogatás felhasználásánál a közbeszerzésről szóló törvény előírásait betartom, (1995. évi XL. tv., valamint ennek módosításai),
- az általam képviselt szervezet az előző évi MKM támogatással elszámolt,
- a pályázat szabályszerűségének és a támogatás rendeltetésszerű felhasználásának jogszabályban meghatározott szervek által történő ellenőrzéséhez hozzájárulok,
- a pályázat elbírálásáig, illetve a támogatási szerződés lejártáig bejelentem, ha felszámolási eljárás indul ellenem,
- vállalom, hogy az elnyert központi forrás felhasználása során feltüntettem, hogy a könyvtár technikai-műszaki fejlesztésére a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (továbbiakban: NKÖM) támogatásával került sor.

Hozzájárulok ahhoz, hogy Az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII.30) Korm. rendeletben foglaltak alapján a NKÖM a Kincstár közreműködésével az úrlapon feltüntetett adatok és azonosító számok alapján a köztartozásokra vonatkozóan adatközlést kérjen, és az adatokat jogszerűen felhasználja.

Tudomásul veszem, hogy

- az NKÖM, illetve a Kincstár a hozzájárulás alapján az 1. pontban megadott adatokat az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatallal, a Vám- és Pénzügyőrséggel, továbbá az Országos Egészségbiztosítási Pénztárral, az Országos Nyugdíjfolyósító Igazgatósággal, illetve azok szerveivel (továbbiakban együtt: adóhatóságok) közli. Az adóhatóságok az adatközlés alapján jelzik az NKÖM-nek és a Kincstárnak, ha a támogatottnál 60 napon túli köztartozás alakult ki, a köztartozás jogcímének és összegének meghatározását, továbbá azt a tényt, ha a köztartozást megfizették.
- köztartozás esetén — ideértve a kulturális járulékot és a szerzői jogi bíróságot is — annak megszűnéseig az NKÖM-től támogatás részére nem folyósítható. A támogatás kedvezményezettjének fizetési kötelezettségével összefüggő, esedékessé vált és még meg nem fizetett köztartozása esetén a már megítélt támogatást egészében vagy részben az NKÖM visszatarthatja. A visszatartás a támogatottnál a támogatási szerződésben vállalt kötelezettségét (a program megvalósításának kötelezettségét) nem érinti. A visszatartásról az NKÖM a kedvezményezettet (támogatottat) írásban értesíti. A köztartozásnak megfelelő összeget az NKÖM a köztartozás jogosultjának (több jogosult esetén arányosan) köteles átutalni.
- az intézmény/szervezet neve, a támogatás jogcíme és összege nyilvánosságra hozható.

Kelt. 1999.

P.H

.....
polgármester

*A nevet írógéppel v. nyomtatott nagybetűkkel kell feltüntetni.

gondoltuk, hogy a weben beérkező kéréseket összekötjük a mi nyilvántartó rendszerünkkel.

A megvalósítás rengeteg munkával járt amiért elsősorban kolléganőnknek, Bencze Júliának jár köszönet; ő és Balthes Tamás álmodták meg ezt a rendszert olyannak, amilyen végül is lett.

A kérőlapról a következőket kell tudni:

Az OSZK honlapján (www.oszk.hu) a szolgáltatások alatt találhatnak meg bennünket. Itt olvasható a szolgáltatással kapcsolatos minden fontos tudnivaló.

Azok a könyvtárak, amelyek a webes kérőlapot valamint a hozzá kapcsolódó internetes szolgáltatásunkat igénybe kívánják venni, kérjük, töltsék ki a regisztrációs lapot. (Ld. a következő oldalon.) Ezen a kérő könyvtár adatai szerepelnek, valamint egy kötelezettségvállalás a kérésekre vonatkozóan. Ha Önök kitöltve és lepecsételve visszajuttatják nekünk a regisztrációs lapot, akkor kapnak tőlünk egy azonosítót. Bejelentkezni ezzel az azonosítóval és az e-mail címmel kell. Miután a kérő könyvtár kitöltötte a kérőlapot, először az OSZK WEB szerverétől kap egy visszaigazolást. Onnan azonban a kérésnek előbb még át kell jönnie a mi hálózati szerverünkre, majd onnan ellenőrzés után a mi kérésnyilvántartónkba. A kérő könyvtár a mi osztályunktól is kap e-mail értesítést arról, hogy a kérést milyen számon iktattuk be.

Bármilyen kérdésünk, kérésünk van, a megadott e-mailre küldünk levelet.

Remélem, hogy az új kérőlap és a hozzá kapcsolt szolgáltatás mindenki tetszését elnyeri majd. Egy dologra szeretném a figyelmet fölhívni: minden kérő könyvtárnak saját felelőssége, hogy csak arra illetékesek adhassanak föl kéréseket. Mivel azonban az iktatásról amúgy is azonnal e-mailt küldünk, az esetleges visszaélésre remélhetőleg hamar fény derül.

d) Ariel

Mindaz, ami eddig elhangzott, csak a kérések intézésével kapcsolatos változásokat taglalta.

A dokumentumok továbbítása eddig hagyományos úton történt. Hamarosan beindítjuk azonban az elektronikus dokumentumtovábbítást is az Ariel szoftver segítségével. A teljes verzió, amely a fogadást és a küldést is tartalmazza, 895 USD-ba kerül. A fogadó verzió ára 189 USD. Ezzel lehetőség nyílik arra, hogy ne csak keresni és rendelni tudjunk elektronikus úton, hanem dokumentumot fogadni és továbbítani is. Jelezni szeretném, hogy rajtunk kívül az OMIKK és az Akadémiai Könyvtár is Arielben gondolkodik, és tudomásom szerint a DOTE-n máris működik a teljes verzió. Megfontolásra ajánlom a kollégáknak az Arielt, mert ilyen kis országnak célszerű egy rendszerben gondolkodnia. A rendszer gyors, költséghímélő, és a faxnál jobb minőségű másolatot biztosít.

Remélem, hogy mind a kérésküldés és -fogadás, mind a dokumentumtovábbítás új formái sikeresek lesznek, és pozitív tapasztalatainkról beszámolhatunk egymásnak a következő konzultatív tanácskozáson.

Kürti Lászlóné

REGISZTRÁCIÓS LAP

az OSZK honlapon levő
Webes könyvtárközi kölcsönzési kérdőlap
és a hozzá kapcsolódó
internetes szolgáltatás használatához

A kérő partner teljes neve:

Irányítószáma:

Helység:

Ország:

Utca, házsám:

Levelezési cím:

Telefon:

Fax:

E-mail:

Könyvtárkód:

Az ügyintéző neve:

Kijelentjük, hogy a kéréseinkkel kapcsolatos anyagi felelősséget vállaljuk. Tudomásul vesszük, hogy a nevünkben illetéktelenül feladott kérésekért az OSZK semmilyen felelősséget nem vállal.

Dátum:

A könyvtárvezető aláírása

Pecsét

Az Ön azonosítója:

Az Ön e-mail címe:

Bejelentkezéskor ezt a kettőt szíveskedjék használni.

Dátum:

OSZK Könyvtárközi Kölcsönzés
1827 Budapest
Aláírás
Pecsét

Változó szerkezet és „örökzöld” problémák a könyvtárközi kölcsönzésben

Feladatomból hálátlan: szűkebb szakmánknak azokról az „örökzöld,” problémáiról kell szólnom, amelyek szakszerű munkavégzéssel ugyan elkerülhetők lennének, mégis folyamatosan jelen vannak a napi praktikumban, lassítják, sokszor meg is hiúsítják az érdemi együttműködést.

Mielőtt részletezem mindezeket, tekintsük át azt a terepet, rajta az elmúlt tíz év változásának nyomaival, ahol munkalassító bosszúságaink megőrződnek, illetve újratermelődnek.

Azért gondolom, hogy a 90-es évek egyetlen – igazán átmeneti – időszakként jellemezhető, mert a korábbi rutint, a jogi szabályozókkal is stabilan meghatározott mechanizmust az évtized elején már megkérdőjelezték a rendszerváltozás könyvtári kísérőjelenségei, és az újabb egyensúly csak most, az aktuális jogi szabályozással körvonalazódik.

Az elmúlt időszakban a könyvtárközi kölcsönzést az alábbiak jellemezték:

- az igények és azok kielégítésének változása;
- az elszegényedés tüneteinek, valamint a korszerű könyvtári technika elterjedésében realizálódó gazdagodásnak a párhuzamos jelenléte;
- várakozás az új jogi szabályozásra.

Az igények módosulásáról

A kért dokumentumok tematikája és az igénylő könyvtárak köre egyaránt változott.

Legfeltűnőbb a korábbi évtized(ek)ben domináns *műszaki irodalom* iránti igény visszaszorulása. Eltűnt az ipari kutató-fejlesztő réteg a nagyvállalatokkal, műszaki kutató intézetekkel és azok szakkönyvtáraival együtt. Kivétel a gyógyszervegyészet, ill. általában a gyógyászati technika.

Új partnerként időnként feltűnnek helyettük a fantázia-cégnévvel jelentkező privatizált kisvállalatok. Általában könyvtár és könyvtáros nélküli társulások; körülményesen tájékozódnak a könyvtárközi kölcsönzés hogyanjáról, néhány fordulóra igénybe veszik a szolgáltatásokat, aztán szétesnek, átalakulnak, majd új felállásban esetleg minden kezdődik előlről.

A *mezőgazdaság és a feldolgozó ipar* területén a helyzet hasonló: a privatizálódás következtében korábbi szakkönyvtáraik többsége megszűnt. A kutatás az ágazat felsőoktatási intézményei köré összpontosult. Ezek száma – ellentétben a műszaki felsőoktatási intézmények számával – nem csökkent, és szakirodalmi igényük aránya sem lett kisebb a könyvtárközi kölcsönzés egészében.

Az *egészségügyi-gyógyászati szakirodalom* iránti igény aránya is nagyjából azonos maradt a jelentős taglétszámú orvosi könyvtári hálózattal együtt. Szembetűnő negatív változást ezen a téren az elszegényedés hozott: míg korábban alig volt

jelentősége annak, hogy hazai vagy külföldi könyvtár szolgáltatja-e a keresett dokumentumot, ma már csak kéréseik töredékénél képesek vállalni a külföldi bekérés magasabb költségeit.

Azonos maradt vagy arányaiban inkább nőtt a *bölcseleti – társadalomtudományi – nyelvészeti* stb. *szakirodalom* iránti igény régi és kurrens kiadványok esetében egyaránt. Sajnálatosan megmaradt a felsőoktatási jegyzetek, a kötelező, illetve ún. *vizsgairodalmak* kampányszerű keresése. Ez a szolgáltatás azonban nem lehet a könyvtárközi kölcsönzés feladata.

Lefutott a direkt *politikai irodalom*, az egykori szamizdat iránti felfokozott érdeklődés.

Markánsan nőtt viszont az igény a *vállalkozást segítő ismeretek*, a jogi- közgazgatási-közgazdasági (adóügy, pénzügy, marketing) szakirodalom iránt.

Vannak könyvtártípusok, amelyek nem egyetlen szakterület ellátására specializálódtak. Ezek közül változatlan szinten és mértékben vesznek részt a könyvtárközi kölcsönzésben a felsőoktatási intézmények könyvtárai, valamint a megyei könyvtárak. A közművelődési hálózaton belül – amennyire a közvetlen OSZK-ba irányításból megállapítható – feltűnően emelkedett a könyvtárközi kölcsönzés iránti igény a városi és községi könyvtárakban.

Nagyon visszazorult (a már említett műszaki könyvtáraké mellett) – talán az elszegényedés miatt – a múzeumi könyvtárak részvétele, és hasonló a helyzet a boncasztalra került akadémiai intézeti könyvtárak jelenlétével is. Néhányan közülük jelzik, hogy új a nevük, a felállításuk, ám állományuk megegyezik az egy bizonyos kódra korábban bejelentettel. Mások csak arról értesítenek, hogy bizonytalan ideig nem funkcionálnak, a többségről azonban csupán azt érzékeljük, hogy eltűntek a könyvtárközi kölcsönzés hatóköréből. (Az egész akadémiai átszervezés természetesen nem könyvtári ügy, de abban az értelemben mégis, hogy a könyvtárközi kölcsönzés össznemzeti könyvvállományban kell, hogy gondolkodjon – a központi katalógusokban nyilvántartottakkal legalábbis mindenképp – és itt egy jelentős és korszerű tudományos dokumentumkészlet kiesik.)

Az *igények kielégítése*, a teljesítés terén csupa olyan tendencia rajzolódott ki, erősödött fel, amely negatívan érintette a könyvtárközi kölcsönzést. Például a szegénység: az, hogy csökkent a könyvtárakban a beszerzett könyvek és folyóiratok száma, következőképpen kevesebb lett a könyvtárközi kölcsönzésbe bevonható hazai dokumentum mennyisége is. (Az, hogy ezzel egyenes arányban mégsem nőtt a könyvtárközi szolgáltatás iránti igény, annak tudható be, hogy a kutatói réteg egy része is eltűnt vagy nem fizetőképes.)

Az elszegényedés másik hátrányos következménye a létszámleépítés szülte áldatlan személyi ellátottság – illetve ellátatlanság. Sajátos szituációk teremtődtek; ezek illusztrálására elég néhány példa (mindegyik eset a dokumentum-ellátás országos rendszerébe bevont kiemelt nagykönyvtárakhoz kapcsolódik):

- sok a saját anyag kérés – amiből arra lehet következtetni, hogy vagy a katalógusépités maradt el nagyon, vagy a könyvtáros idejéből nem futja azt kideríteni, hogy a kért dokumentum nála is megvan;
- az egyik könyvtárban egyetlen kolléga betegség miatt hosszabb időre kiesett – helyettesítésére nem volt kapacitás. Jelezték: mfg vissza nem tér, egyáltalán nem tudnak könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozni;

- egy másik, korábban sokkal sokat és jól teljesítő könyvtárban egyetlen ember munkaideje töredékét fordíthatja csak könyvtárközi kölcsönzésre. Feleltesei egyéb feladatait kérik rajta számon; az egész könyvtárközi-ügyet egy kívülről rázúdított plusz tehernek tekintik.

Nem függetlenül a szegénységtől, de nem is kizárólag az azzal menthető mértékben csökkent a teljesítési hajlandóság. Az okok és a teljes háttér ismerete nélkül etikus ugyan nem, de mindenképpen látványos lenne konkrét példákkal illusztrálni, hogy egészen nagy könyvtárak ebben a tárgyidőszakban milyen kreált ideológiákkal bizonygatták, hogy kívül állnak a könyvtárközi kölcsönzési körön. Reményt keltő, hogy ez a folyamat lecsendesedni látszik.

Ha a teljesítési hajlandóságról beszélünk, újra fel kell hívni a figyelmet egy rendezésért kiáltó akut problémára: a tanszéki könyvtárak káoszára. Jelentős, színvonalas, korszerű és közpénzen beszerzett az állományuk, tehát a könyvtárközi kölcsönzésnek kötelessége, hogy számoljon velük. Egy bizonyos hányaduk könyvtárként is viselkedik, a többség azonban elzárkózik. Széthordott dokumentumkészletre lehet következtetni, könyvtáros nincs, ha pedig mégis van, feleltese azt várja tőle, hogy könyvtárközi kérést ne teljesítsen.

Az elszegényedéssel párhuzamosan áthúzódott az elmúlt időszakon egy pozitív folyamat: a számítógép könyvtári alkalmazásának elterjedése. Nagy lehetőséget kínál – többek között – egy magasabb szinten szervezett belföldi könyvtárközi együttműködésre is, amely azonban napjainkban még csak a terv szintjén él. Egyéni kapcsolatteremtések viszont már vannak, és az adatbázisok elérhetősége is segít a lelőhelykeresésben vagy a precíz bibliográfiai adatok meghatározásában.

Az elmúlt időszakban a szakmai közhangulatot áthatotta a várakozás a megváltozott helyzettel harmonizáló új jogi szabályozásra. A nyilvános könyvtári ellátásról (is) szóló 1997. évi CXL sz. törvény, a köteleespéldányok beszolgáltatásáról és elosztásáról szóló 60/1998. számú kormányrendelet és a dokumentumellátás országos rendszerének kidolgozása olyan objektivációk, amelyek határhoz jelentőségük a könyvtárközi kölcsönzés szempontjából is. Mindhárom más-más konfliktushelyzetet old fel azáltal, hogy egyértelműen szabályoz olyan dilemmákat, amelyek az egész időszakon végighúzódtak (pl. alapszolgáltatás-e a könyvtárközi kölcsönzés, ki fizesse a postaköltséget stb.). Nem teremtett ideális helyzetet – inkább kompromisszum –, de lezárta a várakozás bizonytalanságait.

Vannak azonban sokkal alsóbb szintű és egyáltalán nem új szabályai a könyvtárközi kölcsönzésnek is, amelyek azért születtek, hogy működjön a rendszer. Mellőzésükkel a partnerkönyvtárosra rovnak méltatlan terheket vagy az olvasó rovására nyújtjuk meg – indokolatlanul – a dokumentumra várást. Ez nemcsak az OSZK számára gond, hanem mindazoknak, akik nagy számú kérést fogadnak. A régóta könyvtárközi ügyekkel foglalkozó kollégáknál ezeknek a szabályoknak az alkalmazása úgyszólván mechanikus, de ők vannak kevesebben. Cserélődnek a munkatársak, sőt maguk a partnerkönyvtárak is, és ebben a feladatkörben sajnálatosan nem divat a szűkebb szakmai ismeretek átörökítése. Ha váltás történik, az új kolléga szinte csak a kudarcokból és visszautasításokból bogozza ki az együttműködés nélkülözhetetlen játékszabályait. Ezért nem hát-

rány, ha bizonyos időközönként – akár ilyen fórumon is – átismételjük a lec-
két – ezúttal az alábbi részfeladatok köré csoportosítva:

- a kérőlap kitöltése,
- a kérés indítása (irányítása),
- a kérés fogadása.

A kérőlapról

Optimális a formanyomtatvány, mert:

- szabvány méretű,
- minden szükséges adatra rákérdez és azokat áttekinthetően rendezi,
- 3 példányos (Azért fontos, mert a kérőlap nemcsak az igény közlésére szolgál, hanem egyik példánya a számlázásnál bizonylat, a másik kíséri az át-
kölcsonzított dokumentumot, rajta a szükséges információkkal.)

Hátránya, hogy a hagyományos írógép és indigós sokszorosítás korában lett kitalálva, és ellenáll az új nyomtatási technikáknak. Rugalmasak lettünk: elfoga-
dunk e-mail-t, faxot, lézernyomtatóval készített lapokat is, de ezekből használ-
ható szabványt kényszerülünk szerkeszteni.

Az ideális kérőlapot azonban nemcsak a korszerű technika kezdte ki, hanem
gondot okoz a másik véglet, a kézírással kitöltött nyomtatvány is. Miután part-
nereink között egyaránt vannak olyan könyvtárak, amelyek *már* nem s amelyek
még nem rendelkeznek hagyományos írógéppel, legyen a megszívlelendő közép-
út: a legkollegiálisabb az a 3 példányos kérőlap, amely nem folyóírással van ki-
töltve, mérete és az adatok elrendezése leginkább hasonlít a formanyomtatvá-
nyéhoz.

Nagyon fontos, hogy egy kérőlapon csak egy kérés (egy könyv kölcsönzése
vagy egy cikk másolása) szerepeljen.

A szükséges bibliográfiai adatokból a lehető legtöbbet kérjük; ha ezek hiá-
nyosak vagy bizonytalanok, segíthet, ha forrásmásolatot csatolunk a kérőlaphoz.
Mit ne kérjünk kölcsön? – Irányadó ma is az Útmutató (= Fejes Józsefné–Ka-
rácsnyi Rózsa: Könyvtárközi kölcsönzési útmutató. Bp., 1990. OSZK).

A szolgáltatásra vonatkozó különleges igényeknél kérjük figyelembe venni,
hogy az OSZK legalább 90%-ban közvetítő és nem a saját állományából teljesítő
könyvtár. Ezért például a szolgáltatás időpontját nem tudjuk garantálni.

A kérés irányításáról

Hová indítsuk a kérőlapot?

- Ha a lelőhely megállapításában az OSZK központi katalógusai az illeté-
kesek, az OSZK-ba.
- Ha 1952 után megjelent magyar anyagot keresünk. szem előtt kell tartani
a mindenkor kötelespéldány elosztási rendszert és a gyűjtőkori illeté-
kességet.
- A rendszerváltás éveinek nagy megjelenési dömpingjéből rengeteg kérés
zúdul első menetben (a megyei és szakkönyvtárakat megkerülve) az OSZK-
ra. Nem szerencsés, mert kölcsönözni a Nemzeti Könyvtárból nem tudunk,

nem is indokolt, de ha már idejött a kérés, nyilvántartásba vesszük, azonosítjuk: tehát sorban áll, és utána csak annyi történhet vele, hogy egy megtippelt lelőhelyre továbbítjuk.

Miután azonban ez az időszak valóban nehezen áttekinthető, és nem mindig egyszerű a bibliográfiai azonosítás, kritikusabb esetekben indokolt, hogy az OSZK-ban foglalkozzunk vele.

A kérések fogadásáról

Az egyszerűen teljesíthető kéréseknél „csak” a szakszerű csomagolás és a minél gyorsabb postázás a követelmény. Nehézségek akkor támadnak, ha a megkezesített könyvtár nem tudja vagy nem akarja teljesíteni a kérést. Ha a központi katalógusok által megadott lelőhelyek között kell rangsorolni vagy ha a gyűjtőköri illetékesség alapján döntünk, nem lehetünk tekintettel a lelőhelykönyvtárak ilyen hajlandóságára. Ha egyszer lelőhely, legalább az indoklást vállalja, hogy ennek ellenére miért nem szolgáltat. Vannak esetek, amikor az eredeti dokumentum kölcsönzésére valóban nincs mód (mert pl. muzeális a kért anyag vagy kézikönyv stb.), de a hozzáférés valamilyen reális módját (pl. másolat) ilyenkor is fel kell ajánlani.

Sokszor leírt és elmondott alapelv: a könyvtárközi kölcsönzés a kölcsönösség elvén alapszik. Szűkebb szakmánkon keresztül az információkhoz való egyetemes hozzáférés szép ideálját akkor szolgálhatjuk, ha ki-ki a saját intézményi adottságait latba vetve a könyvtárközi kölcsönzést éppúgy alaptevékenységként végzi, mint a „saját olvasó” kiszolgálását.

*

Az elhangzottakból úgy tűnhetne, hogy az egész könyvtárközi kölcsönzés maga a csőd. Valóban: hibákról és gondokról volt szó. Ezek ugyan kétségkívül jelen vannak, de korrigálhatók, és arról sincs szó, hogy ma ezek uralnák a terepet. Az általános mégiscsak az, hogy van szakszerűség, együttműködési készség és gondos ügyszeretet; s ez is a természetes – és egyben nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a rendszer, amely működik, működjön a jövőben is.

Bodnár Mária